

НЕКАНОНІЧНИЙ КАНОН:

Коли міркуєш про канон української літератури, у пам'яті спливають лише кілька прізвищ зі шкільної програми — Шевченко, Франко, Нечуй-Левицький... Хоча насправді цей перелік значно ширший та різноманітніший.

Перед вами серія «Неканонічний канон», за допомогою якої ми хочемо поговорити про всіх тих, кого не знали, чиї тексти ми читали, не розуміючи контексту тогочасної реальності. Перед вами серія, покликана перевідкрити знайомих незнайомих. У ній ви знайдете цілий спектр українських авторів та їхніх творів — від Підмогильного і Багряного до Хвильового та Йогансена, від вишуканого інтелектуального роману до динамічного пригодницького, від новаторської урбаністичної прози до психологічних текстів.

Кожен текст супроводжується ключами для прочитання від українських літературознавців. Вони розкажуть, на що варто звернути увагу, і допоможуть подивитися на твори українських класиків по-новому.

Зміст

- 7 • Ключ до розуміння тексту:
Люди під масками: таємниці
роздвоєного «я» (Віра Агеєва)
- 25 • Без ґрунту
- 257 • «Ой поїхав Ревуха та по морю
гуляти»
- 283 • Помста
- 295 • Приборканий гайдамака

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

КЛЮЧ ДО РОЗУМІННЯ ТЕКСТУ: *Люди під масками: таємниці роздвоєного «я»*

Роман «Буз ґрунту» було опубліковано 1942 року в окупованому гітлерівцями Харкові. Його автор, київський професор Віктор Петров, носив тоді форму офіцера вермахту й кобуру з пістолетом. А десь у високих кабінетах лежали документи, які підтверджували ще і його радянське військове звання. Ні та, ні та окупаційна влада аж ніяк не сприяла розвиткові української літератури, і зоставатися її творцем — означало йти проти течії, долати спротив, зостаючись при тому самим собою і обстоюючи власний вибір. На переломі епох зберігати свою тожсамість було непросто, особа ніби проживала кілька непов'язаних життєвих сюжетів. «Сучасна людина виробила в собі звичку не мати свого кутка. Вона розірвала пуповину, що зв'язувала її з материнським лоном місця. Відмовилась од почуття спільноти з землею. Зреклася свідомости своєї тотожності з країною. Загубила згадку про свою спорідненість з вітчизною. Місце народження обернулось посвідкою, виданою з загсу, черговим пунктом заповнюваної анкети». Оце і є домонтовичівська інтерпретація безґрунтянства, а отже, і назви роману.

Як і чимало інших інтелектуалів та митців його покоління, Віктор Петров формувався в російській культурі, був сином православного єпископа. У Київському

університеті Святого Володимира спеціалізувався з російської філології, а 1917 року обрав українську й послідовно працював задля її розвитку. Належав до грона київських неокласиків, єдиний прозаїк у тому колі, витворював нові новелістичні й романні форми, зокрема жанри інтелектуального роману та белетризованої біографії. Він вижив у жорнах великого терору, але змушений був грати в ризиковані ігри зі спецслужбами. Один з небагатьох у ті десятиліття, зостався жодним рядком не належним соціалістичному реалізму. У тридцяті «втік» в археологію, волів мовчати, аніж фальшивити.

«Без ґрунту», «Ой поїхав Ревуха...», «Помсту» і «Приборканого гайдамаку» об'єднує мотив двійництва, розколотого «я», драматичного співіснування суперечливих ідентичностей.

Усі згадані тексти написані в сорокові, коли для автора ця проблема постала дуже болісно: радянський розвідник на окупованій території, а згодом у Німеччині, ймовірно, подвійний агент, він повсякчас носив маску, вів ризиковану гру, прикидався не тим, ким почувався насправді. Чи в такій виснажливій зміні личин лишалося якесь ідентифікаційне осердя, що забезпечувало збереження особистості? Відповідь на це питання дають домонтовичівські тексти: він попри все завжди зоставався українським митцем, належним до своєї культури, а письмо якраз і було єдиним засобом зберегти себе самого, перетримати всі катастрофічні дезінтеграційні загрози. Як каже один з його персонажів, пишучи про інших, ми завжди пишемо насамперед про себе. Тож письменник шукав історичних дзеркал, звертався до

біографій людей на межі, котрі самохіть чи з примусу мусили експериментувати з ідентичністю, співіснувати із численними двійниками. Утім за певних історичних обставин така незакоріненість, можливість гратися із самообразами, стилізаціями, міняти маски, личини й костюми могла бути й бажаною для художника, розширюючи простір фантазії й пробуджуючи уяву.

Усі чотири сюжети так чи так трагічні: перехід з однієї культури в іншу, звикання до нової вітчизни й нових правил гри не відбувається без тяжких втрат і невиліковних травм.

Постать оповідача в романі «Без ґрунту» великою мірою автобіографічна.

Домонтович «позичає» Ростиславу Михайловичу власну професію, уявлення про мистецтво, українську культуру, вочевидь, і про катастрофічний досвід початку тридцятих років. Столичний харківський культуролог приїздить до міста, де минуло дитинство (це рідний для Віктора Петрова Катеринослав), аби допомогти захистити геніальний витвір свого вчителя — Варязьку церкву. Вставна новела про художника й архітектора Степана Линника — це історіософський роздум і про незавершеність проєкту українського модернізму, і про незакорінену, таки ж безґрунтовну людину рубежу епох, і про нежиттєздатність такої принадної віри в чисту, самодостатню «штуку для штуки», врешті про загроженість світу, більше не об'єднаного присутністю Бога. Линник, геній, котрому вдалося зреалізувати високе обдарування, «оддав ціле життя своє мистецтву, але мистецтво не могло його наситити».

Без ґрунту

Роман

У Комітеті Охорони Пам'яток Старовини й Мистецтва, де я працював тоді за сумісництвом на посаді консультанта, Секретар Комітету Стрижнус, Петро Йванович, мене зустрів, підвівшись назустріч. Простягаючи руку, він сказав своїм блідим, неквапливим, млявим голосом:

— А ми на вас, Ростиславе Михайловичу, чекаємо нетерпляче. Давненько ви не були ласкаві завітати до нас. Давненько!.. Днів з чотири, якщо не більше!.. Збирались навіть кур'єра посилати за вами додому...
Справи!

Я потиснув простягнену мені руку, і, як завжди, від цього дотику до його вологої й холодної руки в мене лишилося враження, ніби я торкнувся трупа, який багато часу пролежав у моргові... бр-р-р, яка гидота!. Окремим декретом треба було б заборонити приймати на посади секретарів до установ людей з подібними долонями.

Я одвожу руку назад, за спину і тримаю її так, щоб не доторкнутися нею ні до чого й витерти згодом хусткою.

Ми стоїмо один проти одного. Я — масивний і огрядний у синьому піджаку, в золотих окулярах, респектабельний і певний себе. Він — блідий і безбровий з рідким, їжачком зачесаним волоссям, з стосами